

DICȚIONARELE TEMATICE: CUVINTE ȘI VALORI

Eugenia MINCU

Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu”

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3774-2599>

Un dicționar este tot universul în ordine alfabetică.

Anatole France

Dicționarul explicativ tematic: Universul. Natura. Omul (lucrare colectivă) este o lucrare care ne propune, în ordine alfabetică, cuvinte ce definesc **omul** (pentru că este un dicționar, destinat nouă, oamenilor) în sistemul „lucrurilor” în care (co)există.

Aceste „lucruri” sunt delimitate în funcție de locul pe care îl deține *Omul* în scara ierarhică a valorilor contemplative (*perpetuum mobile*) *Univers, Natură*. Dicționarul are o structură conceptuală bine gândită.

Prima categorie definită este *Universul* și cuprinde primordialul: *Cerul și corpurile cerești* (p. 11); *Constelații* (p. 16) etc.

Timpul (p. 87) și *Spațiul* (p. 56) sunt unități care determină „materia în mișcare”, adică infinitul spațiului și eternitatea timpului. Aplicarea schemei *hicet nunc* (*aici* și *acum*) permite localizarea și conștientizarea acestor valori. *Natura* logică, în funcție de cunoașterea „lucrurilor”, se referă la **nume** (substantiv), **calitate** (adjectiv), **acțiune** (verb).

Categoria *Timpul* (p. 87) include: *Secțiune și intervale de timp* – a) substantivele care exprimă timpul: *durată, perioadă, moment* etc.; tot aici este inclus și cuvântul *viață* (p. 90) „timp cuprins între nașterea și moartea cuiva”; b) adjectivele temporale: *efemer, etern, veșnic, vremelnic* (unele aflate în relație de sinonimie) etc.; c) verbele: *a curge, a vremui* etc.

Corelația substantiv/verb întregeste înțelegerea „lucrurilor” explicate în dicționar, deoarece elementul static (substantivul) este susceptibil a fi corelat cu elementul dinamic (verbul): *timpul curge, perioada se prelungește* etc.

Adjectivele precizează calitatea temporală: *perioadă ciclică, perioadă contemporană, perioadă îndelungată* etc.

Adverbele (p. 92) oferă o conștientizare a timpului: *acum, atunci, momentan* etc.

Și toate acestea se înscriu în familii lexicale bine dezvoltate: a) substantiv: *vreme* (locuțiuni: *de la o seamă de vreme, cu vremea, din vremuri, în vreme, în negura vremii, la o vreme, o vreme, pe vremuri, după vremuri, toată vremea*); b) adjectiv: *vremelnic*; c) verb: *a vremui* „(despre timp) a consuma treptat” etc.

Această schemă conceptuală constituie axa întregului *Dicționarul explicativ tematic: Universul. Natura. Omul*.

Astfel, categoria *Spațiul* (p. 56) este definită prin: a) substantivele – *loc, parte* etc.; b) adjectivele – *central, median* etc.; c) adverbele – *aici, acolo* etc.

A douacategorie, *Natura*, definită în limita de percepere a omului, este lumea fizică înconjurătoare: *Flora* (p.100) și *Fauna* (p. 165):

Flora, caracterizată prin – a) substantivele: *vegetație, plantă* etc.; b) adjectivele: *verde, peren*; c) verbele: *a crește, a rodi* etc.

Fauna – prin a) substantivele: *animal, mamifer* etc.; b) adjectivele: *faunistic, monodactil* etc.; verbele: *a încolți, a hiberna* etc.

Totuși, menționăm prezența relațiilor de hiperonimie/hiponimie, un raport semantic bine stabilit între diferite unități lexicale.

Acest fenomen exteriorizează interacțiunea logică ierarhică a unităților conceptuale:

Hiperonimia (< gr. *hyper* „de asupra” + < gr. *onima* „nume”) este rezultatul cumulării logice de caracteristici și este limita superioară.

Hiponimia (< gr. *hypo* „sub” + < gr. *onima* „nume”) este limita inferioară.

Ambele exteriorizează structurile paradigmatică ce țin de un câmp semantic.

Așadar, hiperonimul formează raportul dintr-o noțiune generică și o noțiune pe care o cumulează:

Floră → *plantă* → *bulb* → *frunză* → *verde* etc.

Floră → *arbore* → *conifer* → *brad* → *scoarță* → *rășinos* etc. (p. 100- 164)

Faună → *animal* → *animal domestic* → *berbec* → *lână* → *țigaie* etc.

Faună → *pasare* → *pasăre sălbatecă* → *migratoare* → *cântătoare* → *privighetoare* → *pană* → *brun-cafeniu* etc

De fapt relațiile de hiperonimie/hiponimie constituie unul dintre principiile constitutive în organizarea vocabularului tuturor limbilor.

A treia categorie, *Omul*, ființă multidimensională, a cărui condiție de existență este viața, (cuvânt explicat în categoria *Univers* (p. 90), este tratată la niveluri de: *Omul – ființă fizică* (p. 216) și *Omul – ființă rațional-spirituală* (p. 277).

Dimensiunea *corpus hominis* (fizică) implică prezența lexemelor referitoare la: *Aspectul fizic, Segmente ale corpului uman, Organe și țesuturi, Procese*

fiziologice etc.; și, în particular, la:

substantivele: *făptură, fizionomie* etc.; b) adjectivele: *omenesc, delicat* etc.;

c) verbele: *a (se) rumeni* etc.

Relațiile de hiperonimie/hiponimie sunt omniprezente:

Om → *ființă* → *corp omenesc* (p. 227) → *segment* → *cap* → *gură* → *limbă* → *vorbire* → *comunicare* etc.

Om → *corp omenesc* → *sisteme de organe* → *organ* → *țesuturi* → *simțuri* → *vârstă* → *viață* etc.

Menționăm interferarea relațiilor hiperonimice/hiponimice: *întreg* → *parte* → *întreg* (*om* → *limbă* (*segment anatomic*) → *comunicare*; *om* → *vârstă* → *viață*) și stabilirea raportului de meronimie.

Dimensiunea *spiritus hominis* (p. 277-372) îi oferă *Omului* capacitatea de a-și crea un microunivers: *Calități psiho-morale, Caracter, Stări sufletești, Emoții, Aptitudini* etc.

Cuvintele-cheie sunt: *duh* (p. 277) „totalitate a proceselor fizice, care caracterizează lumea internă a individului, latura psihică a omului. Sin. *suflet*” și *conștiință* „factor ideal al existenței... Sin. *spirit*”.

Hiperonimia/hiponimia se manifestă diferit de prima dimensiune:

Om → *suflet* → *gândire* → *a reflecta* → *înțelepciune* → *onorabilitate* → *distins* → *dragoste* → *a respecta* → *a idealiza* etc.

Om → *spirit* → *caracter* → *gândire* → *a învăța* → *a memora* → *sârguincios* etc.

Perceperea și definirea „lucrurilor” este nelimitată. Conceperea unui dicționar este o muncă organizată, dar totuși creativă, exprimată prin modalitatea de a gândi și de a regândi dicționarul.

Referindu-se la corectitudinea limbii vorbite, cineva spune că ar trebui să se vorbească doar în prezența unui dicționar.

Parafrazăm, vorbim în prezența *Dicționarului explicativ tematic: Universul. Natura. Omul*, făcând referiri la același dicționar care, prin tematica sa, este destinat omului de toate vârstele (copii, maturi etc.), de toate profesiile, implicat în multiplele activități, inclusiv în cele de a învăța și de a cunoaște etc.

Didacticismul *Dicționarului explicativ tematic: Universul. Natura. Omul* (determinat de specificul acestei lucrări lexicografice – este un dicționar ideografic) constă în a ne învăța a gândi și a percepe realitatea (subiectivă, de altfel) în complexitatea și în sistemul „lucrurilor”; a înțelege esența „lucrurilor” ca sumă a realității și *Omul*, ca parte integrantă a acesteia.

Obiectivul acestei lucrări este a defini cuvintele din perspectiva unui sistem de cunoaștere.

Considerăm că autorii au reușit să realizeze acest sistem, punând la dispoziția utilizatorilor un dicționar ideografic, cu un principiu tematic original, facil a fi implementat în procesul de studiere a limbii române de către nativi și de către alogloți.

Considerăm *Dicționarul explicativ tematic: Universul. Natura. Omul* o lucrare lexicografică meritoasă, care vine să completeze lista lucrărilor lexicografice în limba română de pretutindeni.

Notă: Articolul a fost realizat în cadrul proiectului de cercetare 20.80009.1606.01 *Valorificarea științifică a patrimoniului lingvistic național în contextul integrării europene*, Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al MEC.